

Remarque a Gaudy, aneb o dvojí psychologii inteligenta ve světové válce.

Několik poznámek ke knihám E. M. Remarquea „Na západní frontě klid“ (Melantrich 1929, 228 stran, brož. Kč 22.—, váz. Kč 32.—) a Georgesa Gaudyho „Granaťové jámy verdunské“ (Svaz čs. rotmistrů 1928, 228 stran a příloha, brož. Kč 22.—, váz. Kč 31.) a „Chemin des Dames v plamenech“ (Svaz čs. rotmistrů 1929, 194 stran a příloha, brož. Kč 20.—, váz. Kč 29.—).

Výrok, že světová válka byla dobojována před jedenácti lety, ale boj světové literatury válečné že se teprve začíná, není jen pouhou nakladatelskou floskulí, průzračným agitačním a reklamním slovním obratem; čteme-li takového Remarquea, vzpomeneme si mimoděk i na takového Gaudyho, dospíváme k srovnávání obou těchto literárních zjevů, konfrontujeme je chtěj nechtěj navzájem a zjišťujeme s jistým podivem něco podobného jako ve světové válce: dva naprosto odlišné světy, dvojí duši, dvojí vůli — možná i dvojí politickou propagační tendenci...

Němec Remarque a Francouz Gaudy jsou věru výraznými představiteli dvou hlavních stran ve světové válce, ba více — jsou, myslím, pravými představiteli strany poražené a strany vítězné — a ještě více: jsou živým svědectvím o tom, proč byla a musila být první strana poražena a proč druhá zvítězila a musila zvítěziti.

A skrývá-li se vskutku za Remarqueem kromě této — možná že nechtěné — dokumentárnosti, i něco určité — chtěné — tendence myšlenkové a politické, totiž antimilitarismus a pacifismus à tout prix... a snad i něco zlé, záluďné chuti inkulповat trochu tohoto „jedu z Judeje“ i svému přemožiteli a jeho spojencům — bylo by i to důkazem staré německé mentality a starých německých politických a propagačních metod.

Než nekřivdme Remarqueovi a uveďme věci na pravou míru: jeho kniha není než popravou pruského, rozuměj útočného a bezduchého militarismu — nic víc a nic míň; myslím, že se tato viněta hodí na tento nápoj přiléhavěji než shovívavá, dobrou vůli proscyená kritika, chtějící spatřovati v Remarqueovi smutek generace, která utratila své mladé životy a co víc — své mladé duše — v nesmyslné, nestvůrné válce, vedené pro nic — anebo pro vše, co je hodno odsouzení a zavržení: pro násilnou a násilnickou hospodářskou expansi toužící ovládnouti a podrobiti celý ostatní svět, pro bludnou a obludnou šovinistickou rozpínavost neuzná-

vající jiného sobě rovného národa a sobě rovné „kultury“ — jedním slovem pro mylně, falešně pochopené heslo „Deutschland, Deutschland über alles!“

Ano, v Remarqueovi je vskutku smutek generace hnané do nesmyslné války, ale ten smutek je v té generaci právě proto, že ta válka byla — právě se strany té generace — nesmyslná, že to byla válka na výboj hospodářský, politický i kulturní v době, kdy světové kulturní niveau požaduje, aby se takový výboj dál nikoli válkou, nikoli násilím a mocí zbraní, nýbrž cestami jinými, pokojnějšími a lidštvějšími — mocí ducha a mocí mezinárodně politické a mezinárodně duchové soutěže.

„Jsem mlád, je mi dvacet let, ale ze života znám jenom zoufalství, smrt, strach a skálopevnou alianci nejnesmyslnější povrchnosti s propastí utrpení. Vidím, jak národy jsou štvány navzájem proti sobě a mlčky, nevědomě, pošetile, poslušně, nevině se pobíjejí.“

Pardon — tento citát, tato psychologická a sociologická diagnosa se hodí nikoli na „národy, které jsou štvány proti sobě“, nýbrž jen na národ jeden, na národ německý, který byl svými vedoucími kruhy štván do války už před válkou, a který — chtějme to věřit v dobré vůli — pobíjel mlčky, nevědomě, pošetile, poslušně, nevině...

Ti druzí, ti na protější straně, ti nebyli do války štváni, ti v té jejich válce nehledali žádný násilný výboj ani hospodářský, ani politický, ani kulturní — ti se jen bránili proti takovému násilnému výboji strany první...

A je to, myslím, právě toto dnes již historické faktum o násilném výboji strany jedné a o prosté branné obraně strany druhé, co vysvětluje i Remarqueův „smutek generace“, rozuměj německé generace, i konec konců celý průběh a výsledek světové války. Vyjádřeno s hlediska historie a morálky: útočník na svobodu a spravedlnost byl zaslouženě poražen, obránci těchto všelidských hodnot zaslouženě zvítězili. Vyjádřeno s hlediska vojenské psychologie a sociologie: zvítězila ta z obou stran, která věděla až do konce, proč bojuje, která věděla od počátku, že nebojuje za násilný a neuskutečnitelný výboj, nýbrž že prostě brání své nejvyšší duchovní a osobní statky: volný vývoj své národní kultury, půdu, svou národní i osobní svobodu politickou a hospodářskou.

Tahle ta generace obránců a vítězů není stížena nevyléčitelným Remarqueovským generačním smutkem, tato generace má něco, co ji vysvobozuje a zachraňuje i z těch nevyhnutelných hmotných i duševních válečných běd, které jsou stejné na obou stranách: má mravní smysl svého úsilí.

Také Gaudyho inteligent — i Gaudyho „muž z lidu“ — vidí všechnu chyzdnost a surovost války, také on válku zatracuje jako nelidské zlo, ale při tom si uvědomuje jasně, že válka politicky obranná je zlo nutné dotud, dokud budou na světě státy, jejichž vůdcové budou chtít vésti války útočné za tím či oním cílem...

Remarqueova kniha je a musila být nezbytně negativní: je, řekli jsme, popravou pruského útočného a bezduchého militarismu; knihy Gaudyho jsou nezbytně pozitivní: jsou propagací francouzské, rozuměj ochranné a uvědomělé brannosti. Gaudyho inteligent, který „ve své pěšácké torbě, bez-

tak dost těžké, nosí s sebou svazek Homera, a který se na poslední stránce stává desátníkem“, uvědomuje si uprostřed lidí v zápolí, jak praví, velikost své anonymní, skromné úlohy. On, který si na Chemin des Dames ještě před okamžikem s pocitem neodolatelné hořkosti dával otázku, jaký že to pitvorný osud shromazďuje zde všechny tyto muže, kteří ještě včera byli cizí jedni druhým, uvědomuje si při prvním zadunění vzdálené dělostřelby smysl toho všeho. „Tato vážná a pravidelná připomínka, která se odráží od fasád pohroužených ve tmě, vzpružuje náhle moji odvahu. Jakási pochmurná radost propuká na dně mé duše. Naše přítomnost zde nabývá náhle svého slavnostního významu.“

Řekněme krátce: knihy Gaudyho jsou obrazem generace, která ví, že se brání, proč se brání a proč musí vyhrát — a proto vyhrává; kniha Remarqueova je obrazem generace, která s počátku se snad také domnívala, že ví, proč útočí, ale která poněmáhlu počínala si uvědomovati bezpodstatnost svých důvodů, až na konec počala viděti, že vede válku pro nic, alespoň pro nic lidsky a kulturně hodnotného — a tedy ji v témž okamžiku prohrává.

Vyjádřeno zcela konkrétně: psychologie Gaudyho je psychologií Francouze — vítěze světové války; psychologie Remarqueova je psychologií poraženého Němce.

*

Ale nejen po této stránce myšlenkové a mravní, i po stránce umělecké nabízí se pozornému čtenáři obou autorů zajímavé srovnání: Němec Remarque je i ve své umělecké tvorbě — tak, jako byl s počátku ve své válce — kolossal a großartig — ale je to velkorysost a velkolepost poněkud chtěná, konstruovaná, ne-li umělkovaná: vy, kteří jste také byli a bojovali v zákopech a kteří ten psí život znáte tak trochu z vlastní zkušenosti, jste prvními dvěma, třemi stránkami překvapení, zaujati, uchvázeni — tak se vám zdají věrné, výstižné, umělecky silné: ale brzy se vám počíná zdát toho kořenů příliš mnoho, počínáte cítit konstrukci, třebaže velmi důmyslnou a obratnou, cítíte kombinaci, machu, ať nedím rafinovanost... Reflektivnost a spekulativnost autorova — pokud to povaha látky dovoluje — utvrdí vás na konec v poznání, že tu jste v myšlenkovém ovzduší dobře německém, se všemi jeho silnými i slabými stránkami...

Reč Francouze Gaudyho naproti tomu — bylo napsáno naším předním kritikem — je prostinká, upřímně spontánní ve svém literárním podání; Gaudy prostě líčí jen co skutečně sám viděl a zažil; nevymýšlí, nekombinuje, nekonstruuje; je jasný a konkrétní až k dokumentárnosti, až k těm biografickým poznámkám pod čarou, kde uvádí podrobně curriculum vitae každého ze svých hrdinů od narození až do hrdinské smrti na bojišti, až do čísla hrobu na etapním hřbitově — to vše nevtíravě, tlumeně, se živým smyslem pro proporci charakteristiky a děje. Jak to krásně řekl vůdce naší dnešní literární historie prof. Arne Novák: „Dva rysy povznášejí Gaudyho nad průměr a naléhavě doporučují četbu jeho autentického a výchovného dílka: jednak jinošská čistota nazírání, jednak mravní elán čistě francouzský.“

Opravdu, není pochyby: i tento Francouz je pravým představitelem kladných vlastností svého kmene: jarosti, statečnosti, houževnatosti v myšlence i v činu, duševní i výrazové noblesy, jasnosti,

konkrétnosti. Myslím, že ten, kdo přečetl pozorně oba autory, nemůže být na rozpacích, kterému z obou dát i umělecky na konec přednost. K tomu není třeba být ani Frankofilem, ani Germanofobem: stačí být skutečně nestranný a nedáti si zaslepiti oči vydavatelskou agitací a reklamou.

*

O té vydavatelské reklamě pro Remarqueovu knihu: nemyslíte, že i ta je kolossal a großartig, že i ta je pravou ukázkou německé důkladnosti, německého smyslu pro organizaci, německé expanse, jedním slovem německého ducha? Škoda, že i propagace překladu dala se svést k výrazům a k tvrzením, která jsou ještě silnější než u originálu. Jestliže německý nakladatel tvrdí — a s hlediska poraženého Německa správně: „tato kniha je pomníkem našeho Neznámého vojína“, tedy v českém propagačním letáku čteme tvrzení, že kniha „nemluví jen o německém vojákovi, s nepatrnými změnami mohl by toto vyprávění napsati kterýkoliv voják na obou frontách“. Myslím, že proti tomuto tvrzení by se ohradili Neznámí vojáci všech dohodových a spojeneckých mocností; myslím, že by změny, které by musili přičiníti k vnější dějové línii, byly asi trochu víc než nepatrné, že by to byly změny zásadní a základní, že by ten dohodový Neznámý voják asi řekl: Nevnučujte mně, vítěznému bojovníku za svobodu a za právo, ideologii poraženého bojovníka za expansi a násilí politické a kulturní. Nezaměňujte vítěze a poraženého ze světové války, nezaměňujte věc obránce za věc útočníka, nekladte mezi nás rovnítko „s nepatrnými změnami“! Řekl-li o Remarqueovi světový spisovatel H. G. Wells: „Každý by měl čísti dílo „Na západní frontě klid“, je to velká a významná kniha,“ tedy je třeba připojiti „je to velká a významná kniha pro poznání psychologie poraženého německého útočníka“. Psychologie vítězného francouzského obránce je věc poněkud jiná, jak jsme se skromně pokusili naznačiti shora.

Po této propagační stránce stojí ovšem Gaudy daleko za Remarqueem: jeho knihy vyšly sice šest let před Remarqueem a dočkaly se v originálu čtrnácti a šestnácti vydání, ale jejich úspěch nebyl ani zdaleka tak silně vytrouben do celého světa, jako se stalo u knihy Remarqueovy. O českém vydání „Granátových jam verdunských“ napsal sám list vydavatelů českého Remarqueea: „Skvělé, hluboké a mohutné knize Gaudyho nedostalo se aspoň u nás dostatečné podpory propagandou.“ Bylo by si přáti, aby aspoň „Chemin des Dames v plamenech“ byl na náš knihkupecký trh uveden s propagačním aparátem, kterého si tato kniha zaslouží i sama o sobě i jako korektiv k nezřízené agitaci prováděné s dílem Remarqueovým. My, národ československý, potřebujeme pro obranu svého osvobozeného státu nikoliv poraženecký generační smutek Remarqueův, nýbrž Gaudyho vítěznou generační brannost. Je to v zájmu samé naší státní existence.